

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมของมณฑลพายัพสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์: ศึกษาจากคร่าวรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรเป็นการศึกษาภาพสะท้อนทางการเมืองและสังคมของมณฑลพายัพในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พ.ศ.2416-2440) โดยศึกษาจากวรรณกรรมล้านนาประเภทข่าวของพระยาพรหมโวหารรัตนกวีของล้านนาซึ่งบันทึกเหตุการณ์รับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ระหว่าง พ.ศ.2426 – 2427 (ตามการนับศักราชแบบเดิม) โดยแบ่งเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งเป็นประวัติศาสตร์การเมือง และส่วนที่สองเป็นประวัติศาสตร์สังคม

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง เอกสารชั้นต้นที่เป็นเอกสารหลักในการวิจัยคือคร่าวรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร แต่งโดยพระยาพรหมโวหารปรีวรตโดยนายเจริญ มาลาโรจน์ (มาลา คำจันทร์) เอกสารจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ส่วนเอกสารชั้นรองได้แก่ วิทยานิพนธ์งานวิจัย วรรณกรรมร่วม สมัย หนังสือ ฯลฯ

ระยะเวลาของการดำเนินการวิจัยอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2551 – 2555 โดยการวิเคราะห์เอกสารและนำผลการวิเคราะห์นำเสนอแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง “ประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมของมณฑลพายัพสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ : ศึกษาจากคร่าวรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ” สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1.1 ประวัติศาสตร์การเมืองของมณฑลพายัพ

ประวัติศาสตร์การเมืองของมณฑลพายัพสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ที่ปรากฏในคร่าวสะท้อนภาพทางการเมืองเหตุการณ์บางตอน กวีมิได้อธิบายในเหตุการณ์จริง “ ท่านเล่าไว้ ตามไปหั้น ” กวีจึงบรรยายอย่างรวบรัด เช่น เหตุการณ์ที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร เสด็จออกจากกรุงเทพฯ จนเดินทางถึงเมืองละคร (ลำปาง) กวีบรรยายค่อนข้างรวบรัด สันนิษฐานว่ากวีได้ทราบข้อมูลจากคำบอกเล่าผู้ร่วมขบวนเสด็จซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก

1.2 ประวัติศาสตร์สังคมของมณฑลพายัพ

ประวัติศาสตร์สังคมของมณฑลพายัพ สมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ที่ปรากฏในคร่าวสะท้อนภาพทางสังคมที่ละเอียดชัดเจนมากกว่าส่วนการเมือง เนื่องจากก็คือพระยาพรหมโวหารอยู่ในเหตุการณ์ด้วย คือ การรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรที่เมืองลำพูน และการรับเสด็จที่พลับพลาหนองหอย นครเชียงใหม่

2. การอภิปรายผล

2.1 ประวัติศาสตร์การเมืองของมณฑลพายัพสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์

จากการศึกษาค้นคว้าคร่าวรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร มณฑลพายัพในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์นั้น สภาพทางการเมืองการปกครอง อยู่ในสภาพที่ขาดเสถียรภาพทางการเมือง พระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นเจ้าผู้ครองนครที่ไม่มีความเข้มแข็งนัก อำนาจทางการเมืองนั้นคานอำนาจกันอยู่สองฝ่าย คือ ฝ่ายของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ กับแม่เจ้าทิพไกรสร และฝ่ายของเจ้าอุปราชบุญทวงษ์ แต่ในขณะที่พระยาพรหมโวหารผู้แต่งคร่าวเรื่องนี้นั้น เจ้าอุปราชบุญทวงษ์ได้ถึงแก่พิราลัยไปก่อนในปี พ.ศ.2424 ส่วนแม่เจ้าทิพไกรสรพระราชชายาผู้มีอำนาจก็เจ็บป่วยและถึงแก่พิราลัยในตอนท้ายของคร่าว ดังนั้นเมื่อรัฐบาลกลางหรือกรุงเทพฯส่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรขึ้นมาเป็นข้าหลวงพิเศษ จึงสามารถดำเนินการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพได้ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานการณ์ค่อนข้างราบรื่น เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เป็นหัวเมืองประเทศราชของไทย แต่ละเมืองมีเจ้าผู้ครองนคร แต่การที่จะได้อำนาจอันชอบธรรมนั้นต้องให้ราชสำนักสยามโปรดเกล้าฯ ลงมาก่อน แสดงถึงการยอมรับในอำนาจที่เหนือกว่าของสยาม

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร เสด็จมาประทับที่เชียงใหม่ เรื่องการปฏิรูปและจัดระเบียบราชการนับเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด คือการแก้ไขปัญหาล้วงล้าชายแดน ล้านนา การจัดระบบการปกครอง การจัดระบบภาษีอากร และการปรับปรุงด้านกิจการป่าไม้ ส่วนประเด็นอื่นนั้นไม่มีความชัดเจนเช่น การทาบทามเจ้าดารารัศมีไปเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นไม่ควรเป็นราชการหลักที่พระองค์จะต้องปฏิบัติ ส่วนการนำพระธัมรงค์และพระกุนทลไปมอบให้เจ้าดารารัศมีเนื่องในพิธีโสกันต์นั้น ผลการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่าไม่ถูกต้องเพราะผู้ที่นำพระธัมรงค์และพระกุนทลไปมอบให้ เจ้าดารารัศมีเนื่องในพิธีโสกันต์คือ พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สุรนันทน์) ข้าหลวงสามหัวเมืองมิใช่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรแต่อย่างใด

ในส่วนของพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งกระทำที่เมืองกำแพงเพชรนั้น เป็นการทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาตามหน้าที่ของเมืองประเทศราชซึ่งจะต้องปฏิบัติตามกำหนดเวลา เพื่อถวายความจงรักภักดีแด่พระเจ้าอยู่หัวแห่งราชอาณาจักรสยาม มีข้อกำหนดอยู่ว่าการไปปฏิบัติราชการเมื่อเดินทางถึงเมืองใดก็ให้ทำพิธีถือน้ำ ณ เมืองนั้น ๆ จึงเป็นคำตอบว่าเหตุใดพระยาราชสัมภารากรจึงร่วมพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่เมืองเถิน ส่วนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ทรงร่วมพิธีที่เมืองกำแพงเพชร

สำหรับบทบาทของ “เจ้าขันห่าใบ” จากการวิเคราะห์ข้อมูลในคร่าว่นั้น เจ้าราชบุตรสุริยะเมฆะ มีบทบาทเด่นที่สุด คือเป็นผู้ไปคอยรับเสด็จที่นครลำปางและกลับไปรายงานพระเจ้าอินทวิชยานนท์ที่เมืองเชียงใหม่ แล้วกลับไปรับเสด็จอีกครั้งหนึ่งที่ปางแม่เส้า เมืองลำพูน บทบาทของเจ้าสุริยะเมฆะจึงเปรียบเสมือนผู้แทนพระองค์พระเจ้าอินทวิชยานนท์ บทบาทในคร่าวมีมากกว่าเจ้าราชบุตรขัตติยะวงศ์ ผู้มีอาชญาให้พระยาพรหมโวการแต่งคร่าวเรื่องนี้เป็นอย่างมาก

ส่วนบทบาทของขุนนาง “เค้าสนามหลวง” ที่ปรากฏในคร่าวนั้นขุนนางเค้าสนามหลวงมีบทบาทเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เปรียบเสมือนคณะรัฐมนตรีในปัจจุบัน เค้าสนามหลวงซึ่งประกอบด้วย เสนา พระยา ทั้งหนุ่มทั้งสูงอายุรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ที่เมืองลำพูน บทบาทที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งคือ การประชุมเตรียมจัดพิธีทูลพระขวัญ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรที่เมืองเชียงใหม่ ตามบทบาทที่ปรึกษาการแผ่นดิน

สำหรับข้าหลวงสามหัวเมืองในคร่าวรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร คือ พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สุรนันทน์) เป็นข้าหลวงสามหัวเมือง (เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง) ระหว่าง พ.ศ.2426 -2428 เป็นผู้ที่ผูกพระกรถวายแด่กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ในพิธีทูลพระขวัญที่เมืองเชียงใหม่ จากการศึกษาค้นคว้าพระยาราชสัมภารากร เป็นข้าราชการจากส่วนกลางที่ปฏิบัติงานร่วมกับกรมหมื่นพิชิตปรีชากรได้เป็นอย่างดี พระยาราชสัมภารากรผู้นี้เป็นผู้ที่นำพระคุณทูลและพระธัมรงค์ประดับเพชร ซึ่งเป็นของพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปมอบให้เจ้าดารารัศมีเนื่องในพิธีโสกันต์เมื่อปีพ.ศ. 2426

ในส่วนบทบาทของแม่เจ้าทิพไกรสรชายาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ นางมีบทบาทเป็นที่ปรึกษาการแผ่นดิน พระเจ้าอินทวิชยานนท์จะต้องปรึกษาหารือกับนางเสมอ เช่นการมีรับสั่งให้เจ้าสุริยะเมฆะไปคอยรับเสด็จที่เมืองลำปาง การรายงานเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้นางฟัง สูดท้ายเมื่อนางถึงแก่สัญกรรม งานสมโภชในพิธีทูลพระขวัญพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรจึงไม่สนุกสนานเท่าที่ควร จากการศึกษาค้นคว้าแม่เจ้าทิพไกรสรมีบทบาทสูงมากในการคานอำนาจกับเจ้าอุปราชบุญทวงษ์ บทบาททางการเมือง

การปกครองของนางเด่นกว่าพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ซึ่งตามเอกสารชั้นรองหลายแห่งกล่าวไว้ตรงกันว่ามีบุคลิกภาพที่อ่อนแอ ขาดความเป็นผู้นำ

ปัญหาเรื่องกิจการป่าไม้เป็นข้อราชการสำคัญที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรจะต้องดำเนินการแก้ไขปรับปรุง ร่องรอยของการดำเนินงานด้านป่าไม้ปรากฏในคราวในวันที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร เสด็จออกจากเมืองลำปาง มีท่อนไม้สักจำนวนมหาศาลไหลมากองรวมกันที่แม่น้ำวัง ขอนไม้สักจำนวนมหาศาลเหล่านี้สันนิษฐานว่าเป็นของคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งได้รับสัมปทานและใบอนุญาตตัดฟันไม้จากเจ้าผู้ครองนครและกลุ่มเจ้านายลูกหลาน

2.2 ประวัติศาสตร์สังคมของมณฑลพายัพสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์

พระยาพรหมโวหารกวีผู้แต่งคร่าว สะท้อนภาพประวัติศาสตร์สังคมไว้หลากหลายมิติ เช่น ชนชั้นปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง กลุ่มชาติพันธุ์ ระบบเงินตรา ประตุมือง พิธีทูลพระขวัญ คนตรีล้านนา ประเพณีสงกรานต์ การใช้กฤษฎีการและปฏิทินทางจันทรคติ ชนชั้นผู้ปกครองนั้นประกอบไปด้วย เจ้าผู้ครองนคร ได้แก่ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เจ้าดาราดิเรกรัตนไพโรจน์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนและเจ้าพรหมภักพงษ์ธาดา เจ้าผู้ครองนครลำปาง ในส่วนของชาวยุโรปเจ้าผู้ครองนครปรากฏชื่อและบทบาทของแม่เจ้าทิพไกรสรชายาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เพียงคนเดียวส่วนชนชั้นปกครองอื่นๆ คือ กลุ่มเจ้าชั้นห้าใบ (ไม่รวมเจ้าผู้ครองนคร) ได้แก่เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร และเจ้าบุรีรัตน์ มีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันออกไป ในส่วนของเมืองเชียงใหม่ เจ้าราชบุตรสุริยะเมฆะมีบทบาทโดดเด่นมากที่สุดในการเตรียมรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรในครั้งนั้น ส่วนชนชั้นผู้ปกครองในกลุ่มขุนนางได้แก่กลุ่มขุนนาง “เค้าสนามหลวง” มีบทบาทหน้าที่หลักคือเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินปรากฏบทบาทที่เชียงใหม่ที่เรียกรวมๆกันว่า “เสนาหนุ่มเฒ่า” คือมีทั้งคนหนุ่มและคนสูงอายุ

ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์คร่าวเรื่องนี้กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายในมณฑลพายัพ เช่น ไทย ลาว พม่า มอญ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงกลุ่มชนเผ่าขมุ ซึ่งเป็นแรงงานสำคัญในการทำป่าไม้ในสมัยนั้น ผู้วิจัยได้เลือกและนำเสนอเรื่องราวของชนเผ่าขมุ ชนชาติพม่า(ม่าน) และชนชาติมอญ (เมง) ไว้ในการศึกษาค้นคว้า

สำหรับเรื่องระบบเงินตราที่ใช้ในสมัยนั้น ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏว่าเงินบาทของไทยยังไม่มีการใช้ในหัวเมืองล้านนา นับตั้งแต่เมืองระแหง (จังหวัดตาก) ขึ้นไป เงินที่ใช้ในล้านนา คือ เงินรูปีของอินเดีย ซึ่งอังกฤษนำมาใช้ในพม่าก่อน นอกจากนี้ยังมี “แถบ” และ “ช็อก” ดังที่พระยาพรหมโวหารระบุไว้ในคร่าวว่าได้รับประทานเงินค่าแต่งคร่าวจากเจ้าราชบุตรขัตติยะวงศ์เป็นจำนวนยี่สิบแถบ

ในเรื่องของประตูเมือง ชื่อของประตูเมืองสำคัญที่ปรากฏในคร่าวมีสองประตูสำคัญ คือ ประตูช้างสีที่เมืองลำพูนและประตูท่าแพที่เมืองเชียงใหม่ ประตูท่าแพที่เมืองเชียงใหม่เป็นประตูเมืองด้านทิศตะวันออก เป็นประตูไปสู่แม่น้ำปิง ซึ่งมีตลาดและแพต่าง ๆ มุละหรือมูลเมืองเหมาะแก่การคมนาคม ค้าขาย พิธีกรรมเช่นการรับแขกเมือง ส่วนประตูช้างสีที่เมืองลำพูนเป็นประตูทางด้านทิศเหนือมุ่งตรงมายังเมืองเชียงใหม่ ประตูช้างสีมีที่มาจากครั้งที่พระเจ้าหันดยศและพระเจ้าอนันตยศพระราชโอรสของพระนางจามเทวีได้ช้างสำคัญคู่ พระบารมีชื่อ “ผู้ก่่างาเขียว” แล้วนำเข้าเมืองทางประตูด้านทิศเหนือของพระนครขณะที่ยังเดินทางผ่านประตูได้อาศัยช้างสีกับประตูเมืองจึงเป็นเหตุให้ประตูนี้ได้ชื่อว่า “ประตูช้างสี”

การจัดพิธีทูลพระขวัญ พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ซึ่งจัดขึ้นในวันพุธที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2427 [แรมสองค่ำ เดือนสิบเหนือ (เดือนแปดไค้) จ.ศ.1246] นับเป็นพิธีกรรมสำคัญของล้านนา ผลการศึกษาค้นคว้ายังไม่พบหลักฐานที่เจ้านายฝ่ายเหนือ จัดพิธีทูลพระขวัญให้กับพระราชวงศ์ชั้นสูงจากสยามที่เก่ากว่านี้ การจัดพิธีทูลพระขวัญเจ้านายที่ค้นพบเป็นของใหม่กว่าพิธีทูลพระขวัญ พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร คือพิธีทูลพระขวัญ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารในปี พ.ศ.2448 และพิธีทูลพระขวัญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เมื่อ พ.ศ.2469 พิธีทูลพระขวัญพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์สังคมของมณฑลพายัพสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์

เรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่ง คือ คนตรีล้านนาจากคร่าวรับเสด็จพระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า คนตรีล้านนาที่พบทั้งสองเมือง คือ ลำปางและเชียงใหม่ นั้น เป็นแบบเขตพื้นที่เขตที่ 1 ซึ่งประกอบด้วย เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง มีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ บทบาทของคนตรีเครื่องประกอบทั้งหลายนั้น รับใช้สังคมทั้งพิธีหลวงและพิธีราษฎร์ การรับเสด็จที่ลำปาง เครื่องดนตรีที่ใช้ในขบวนเกียรดิยศ ประกอบด้วย กลอง ฉาบใหญ่ ฉิ่ง กลองคุ่ม ส่วนที่เชียงใหม่ขบวนเตรียมรับเสด็จจัดอย่างยิ่งใหญ่ สมเกียรดิยศ เช่นเดียวกัน ประกอบด้วย กลองแขก กลองซุม กลองนำพล ฉิ่งโห่่ง ฉิ่งใหญ่ นอกจากนี้ยังมี ช้างเครื่องเงิน ช้างเครื่องทอง ช้างงายาว ขบวนธงรูปมังกร ขบวนร่มและฉัตรหลากสี และขบวนทหารกองเกียรดิยศอีกด้วย

นอกจากวัฒนธรรมทางดนตรีแล้ว ประเพณีสำคัญที่ปรากฏในคร่าว คือ ประเพณีสงกรานต์ซึ่งเป็นการเปลี่ยนศักราช หรือขึ้นปีใหม่แบบเดิม พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรร่วมประเพณีสงกรานต์ที่เมืองเถิน (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดลำปาง) แต่พระยาพรหมโวหารกล่าวถึงประเพณีสงกรานต์ไว้น้อยมากกล่าวคือปรากฏในคร่าวเพียงหนึ่งบทเท่านั้นผู้วิจัยจึงเปรียบเทียบกับประเพณีสงกรานต์ที่เชียงใหม่จาก “โคลงนิราศระยะทางเมืองนครเชียงใหม่” ของ

พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สุรนันทน์) ข้าหลวงสามหัวเมืองซึ่งเดินทางมาถึงเชียงใหม่ก่อนพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรราวหนึ่งปี ทั้งนี้เพื่อให้ภาพสะท้อนทางประวัติศาสตร์สังคมของมณฑลพายัพสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ที่มีความสมบูรณ์และชัดเจนยิ่งขึ้น

สำหรับเรื่องการใช้ฤกษ์ยามและการใช้ปฏิทินทางจันทรคติ มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันเป็นอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่ากวีใช้ฤกษ์ยามประกอบกับวัน เดือน ปี ทางจันทรคติเป็นแกนหลักในการดำเนินเรื่องเหตุการณ์สำคัญที่สุดในคราวคือ วัน เวลา ในการเดินทางออกจากกรุงเทพฯ ที่ปรากฏในคราว กับหลักฐานจากสำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่องการออกเดินทางออกจากกรุงเทพฯ ของกรมหมื่นพิชิตปรีชากรนั้น ระบุ วัน เวลา ไว้ตรงกัน คือ วันเสาร์ที่ 8 เดือนมีนาคม พ.ศ.2426 [วันเสาร์ เดือนหกเหนือ (เดือนสี่ใต้) ขึ้นสิบสองค่ำ ปีมะแม เบญจศก จ.ศ.1245] เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าพระยาพรหมโวหารได้แต่งคราวเรื่องนี้ขึ้นจริง และมีการตรวจสอบข้อมูล วัน เวลา ในการเดินทางอย่างละเอียดรอบคอบเป็นอย่างมาก นอกจากนี้การใช้ฤกษ์ยาม และปฏิทินทางจันทรคติยังสามารถใช้ตรวจสอบเปรียบเทียบกับวรรณกรรมร่วมสมัย คือ “โคลงนิราศระยะทางเมืองนครเชียงใหม่” ของพระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สุรนันทน์) เนื่องจากการใช้ฤกษ์ยามและปฏิทินทางจันทรคติอย่างเดียวกัน อันเป็นลักษณะร่วมของสังคมอยู่แล้ว นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบ วัน เวลา ทั้งจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองแล้วทำให้ได้คำตอบสำคัญบางประการ คือ

กรมหมื่นพิชิตปรีชากรเป็นผู้ที่นำพระคุณทูลและพระธัมรงค์ประดับเพชรไปมอบให้เจ้าดารารัศมีเนื่องในพิธีโสกันต์จริงหรือไม่ ซึ่งผลการศึกษาพบว่าไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด ผู้ที่นำไปมอบให้คือ พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สุรนันทน์) และไปมอบให้หลังพิธีโสกันต์ผ่านพ้นไปแล้ว โดยมอบให้ที่วังมุ่นเนื่องจากแม่เจ้าทิพไกรสรป่วยและไปพักผ่อนอยู่ที่นั่น โดยมีพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และเจ้าดารารัศมีประทับอยู่ด้วย แต่ในคราวรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร นั้นแม่เจ้าทิพไกรสรป่วยและถึงแก่พิราลัยก่อนพิธีทูลพระขวัญจะจัดขึ้น

2.3 ข้อค้นพบ

2.3.1 พิธีทูลพระขวัญพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรที่นครเชียงใหม่จัดขึ้นเพื่อรับเสด็จพระราชวงศ์ชั้นสูงจากสยาม เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2427 เป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่เก่าที่สุด

2.3.2 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรมิได้เป็นผู้นำพระคุณทูลและธัมรงค์ประดับเพชรของพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปมอบให้เจ้าดารารัศมีเนื่องในพิธีโสกันต์แต่อย่างใด ผู้ที่นำไปมอบให้คือพระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สุรนันทน์) โดยเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรจะเสด็จมาประทับที่เชียงใหม่ประมาณแปดเดือน

3. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่อง “ประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมของมณฑลพายัพสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ : ศึกษาจากคร่าวรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร” มีข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไปดังนี้

3.1 ควรมีการศึกษาเรื่องการปฏิบัติงานร่วมกันของกรมหมื่นพิชิตปรีชากรกับพระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สุรนันทน์) ว่าได้ผลของงานเป็นอย่างไร

3.2 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบ คร่าวรับเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร กับโคลงนิราศระยะทางเมืองนครเชียงใหม่ในฐานะวรรณกรรมร่วมสมัย เช่น เปรียบเทียบในเรื่องของ ภูมินาม

3.3 ควรมีการศึกษาผลการปฏิบัติราชการในฐานะปลัดเมืองเชียงใหม่ของพระอุครพิศดาร มีความสำคัญและให้ประโยชน์อย่างไรกับกรุงเทพฯ

3.4 ควรมีการศึกษาสภาพทางการเมืองหรือสังคมจากวรรณกรรมร่วมสมัยกับเหตุการณ์ซึ่งวรรณกรรมจะสะท้อนทางการเมืองและสังคมและนับได้ว่าวรรณกรรมเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งของประวัติศาสตร์ด้วย

